

הערות קצרות

כלום באמת «המערכה היא דתית»?

לאחת מן התולדות החשובות ביותר של התרבות העברית, שחלק נכבד של עליה התלוצצית לאי של שנות עליה העשרים של המאה העשרים עמד בסימן שלה. נתן יצחק למדן, בראיית הספליט שלו, גסדה ביטוי בתרבות של אדם עולה מן החלוצים. בפרעות, אירוע במקום פגוע, נחלה אדם זה על עץ, אלא שאירוע לו גם הוא נשפט מן התלוצצות וניצל מן המוות. עכ"ש, כשעלה לאי, הניחו ריצה למצוא בה תיקון לנפשו. אלא שחבל התלוצצות, שממנו נשמו, אינו נח פרשה מפגו. קצה התלוצצות פגזלם על צווארו וכפי נראה גם יתלבם כל ימי חייו - ילפי כן אין אדם זה בטוח כלל וערי קר, שאמנם זוכה לתיקון הנכסף, סימני התיצונות של חבל נמחר קים במהירות, סימנים של חבל, שנחרתו בנשמתו של אדם, נח חקים כפי הנראה במהירות פחר להק ולאי אפילו אינם ניתנים למחקר בכלל.

אולם אל הנוסחה הכללית שהיא ב.מי יתן בוקר, כאמור, שקופה מאד, מצטרפת עליה מתמשכת שמתפצלת לפרטים ופרטיפרטים ולפיכך ניתנים לעתים קרובות מאד הקשרים שביניהם לבין גור דות הניצוצ העלילתיות של הסיפור האירועים מסובכים, אלא שסיבוכן זה שלמה אינו פוגע, חלילה, בנוסחה, שנשארת שקופה כשהיתה, אלא סכבד בתחילה על הקליטה ואח"כ על הזכרון. דברים, שכבר נאמרו, חוזרים ונאמרים, גבורים עולים ויורדים בלא שתדע על שום מה עלו ועל שום מה ירדו, לפעם מים אתה אפילו מתקשה להבחין בין גבור עיקרי אחד לבין גבור עיקרי שני. יותר מזה: התחבולות הספרותיות, שהמחבר משתמש בהן בכדי לקבוע את דיוקנם של גבורים, ריו, הן לא רק מרובות, אלא ע"פ רוב גם בלתי-מתואמות זו לזו ולפיכך צריך להתבטא השכלול של ככלי זה. המקום, שאנשי-מדע משכללים בו את כליהם, היא דת מעבדה; אולם ספרות איננה מדע ולפיכך אין טיב הכלים שלה יכול להקבע ע"י נוסחה, שנתגלתה ב"ספניה של המעבדה, הוא, יתכן, סופר בעל כוונות רציניות ביותר; אולם קצה המידה, שלפיו מערכת יצירה ספרותית, איננה בכל זאת הכוונה הרצויה בלבד, גם אם ליטוש מעבדת טבע ביצירה חריתם של שכלול כביכול, סיפורו הגדול של שרגא קדרי (מי יתן בוקר) הוא סיפור, ש"המעבדה, שזוהו הבלתי-חיובי ש"בה, נתנה בו אותותיה, שכאיש

העורך: ד"ר יעקב הרוזניץ

להעיד על תהירותו נפשי, נו"ש" אים ב.מי יתן בוקר" אוי מובק של דיבורים בלבד: אלא שקדרי לא הניע במקרה זה את השפתים של הגבורים ולפיכך נחשבים כאן דיבורים אלה להרהורים, אלה הם איפוא הרהורים רק מן הבחינה החיצונית - כלומר: רק מנקודת ראותה של הטכניקה הספרותית מעבדתית, אולם לא מן הבחינה הפנימית.

ב. הנוסחה, שהיא נר לרגליו של קדרי ב.מי יתן בוקר, היא פשוט טה למדי, הגבור שלו, שעברו עליו כל האימים של מחנות-ההסגר ה"הישראלים, גניע - אמנם יד, שכול ומיתום - למדינת ישראל, ולכאורה מעידים כל הנתונים, ש"בארץ החדשה עשוי הוא להצליח, הוא יליד אירופה המזרחית וכן למחנה ציורי מפורסם: יהושע-האבות צריך היה איפוא לפתוח לפניו ע"י רימ. משפתו, שעשירה היתה ואף שלחה אותו ללימודים אוניברסיטאיים בחו"ל, הקנתה לו חינוך מצויין וידיעה מצויינת בהיות-החיים; הוא עשוי איפוא להצליח לא רק מוכח ייחוס-האבות, אלא גם מוכח עצמו. אף-על-פי-כן מוצא הוא ב"תחילה את פרנסתו בעבודת גופ-גיות שחרות, שבגיל קשה להת"רגע אליהן, ולבסוף, בעזרת ידידים, מגיע הוא כביכול אל המנוחה וה"נחלה ורוכש כל באחד מרחובותיה של ירושלים דוכן נע למכירת שפרי-הגלילה, האדריכל המלומד ו"המיוחס נעשה איפוא מוכר-פיס.

אולם את סיבותיה של הידיעה בסולם החברתי, שמוכרה-פיס ש"לנו ירד בה, אין לחפש בחברה בלבד, אלא בראש וראשונה, במ"כרה-פיס עצמו. רבים מאלה, שב"דומה למוכרה-פיס נתענו אף הם במחנות-ההסגר ההיסטוריים ושכלו את כל משפתם, מבקשים עכשיו, ובאופן טבעי ומינר, ביותר, לשכוח את העבר הזה ולמצוא לעצמם עתיד מצליח במולדת החדשה; אר"לם מוכרה-פיס איננו יכול בשום פנים ואופן להדמות אליהם, "שוכ"חי העבר הללו", נתנו את מיטב כוחם לאותה שיכחה - ואילו הוא, מוכרה-פיס, נושא תמיד את העבר הזה אתו. זהו משא כבד מאד, ובעיקר: זהו משא, שאי ניתן כפי הנראה לפירוק. א"א, אני - אימר מוכרה-פיס - עייף ומוריד (את העבר) מכתפי, לפוש במקצת... קופץ עלי עברי זה כ"ילד, מטפס עלי" (46), "על חורבן עולמי אני יושב" ואין לי הכוח לירד מן החורבות, אני יושב מח"פש עצמות ומכוסמן" (133).

זוהי הצגת-דברים, שאילו פיתח אותם קדרי כאמצעים ספרותיים בלתי-מעבדתיים, היתה אולי כולה להיות אנושית ביותר; אולם ה"נוסחה השקופה, שמכוננת אן די קדרי, אינה מטילה את הדגש על צד זה בלבד, הנוכחות במחנות-ההשמדה הטילה על כתפיו של מוכר-פיס, כאמור, משא כבד, אולם הנוסחה של קדרי מעוניינת בו"ש"ו ראשונה לא במשאות, אלא בגי

לויים, מה שמוכרה-פיס מבחין ב"מחנות-ההשמדה הם איפוא לא ה"ייסורים, אלא ההוד-שבייסורים, לא המוות, אלא קידוש-השם שבמוות, קיצורו של דבר: לא העם המושמד אלא העם המאמין באלוהים, וגם העם, שיושב במדינת ישראל, אם רוצה הוא לשים לב אל איתות הגילויים, שנגלו למוכרה-פיס ב"מתגז-ההשמדה, יצטרך, כפי הנר"אה, לשוב אל אלוהים.

השאלה אם קידוש-השם בגובנו האמנותי הצרוף בא לידי ג"י דוקה במחנות-ההשמדה ההיסטוריים - היא ענין שלא כאן מקומו. אולם בשביל הנוסחה השקופה של קדרי אין כאן כמובן כל שאלה ולפיכך גם לא הטריח קדרי את עצמו לבסס את הגילוי הזה על יסודות ספרותיים כל שהם. מוכר-פיס מכריז באחד משמונה-עשר הדיבורים שלו, ש"את אחי המושי"מדים הכרת בנייתם לקבל את הדין, בדתיותם העשירה לשל עור, העליגה, בקידוש השם, מח"זות אדירים בהודם הקדוש ראיתי, לו ראית את שלותם הרוממה ב"לכתם באמונתם הצרופה אל ה"מוות", הוא גם מצויר, "ההשואה גלתה לי את אלוהים" (37-38).

אולם ספרות עדיין איננה איספת עם ולפיכך אין בכוחן של הכרות על-ידי-המושי, אפילו הן מוכרזות ומצ"רות על דפי של סיפור, לשמש הוכחה ספרותית, גם אם יכריז מוכרה-פיס אלף פעמים על "מח"זות אדירים בהודם הקדוש" - עדיין לא נבחין ע"י כך במחזה או הוד או קודש כל שהם, כן לא די בכך, שמוכרה-פיס יזכה לתוך"הוכחה של השואה בגילוי-אלוהים; גם אנו, הקוראים, צריכים להעיד על גילוי זה. אלא שאכן הופכת הנוסחה המוכנת מראש את התפ"קידים: במקום שאנו, הקוראים, על סמך תחוות הספרותית שלפנינו, נעיד על גילוי של מוכרה-פיס, ינתנה הזכות הזאת להעיד למוכר-פיס עצמו, שמרבה בדיבורים.

אולם הנוסחה המוכנה מראש מפגיעה את חותמה לא רק על דיבוריו המרובים של מוכרה-פיס, אלא גם על התנהגותו ועל רבים ממעשיו, הוא, שנחנך בבית בלתי-דתי, חוזר כמובן בתשובה, פיד על שמירתן של כל המצוות המע"שיות ואפילו לומד גמרא, אלא שאין די בכך, שתהו הגדולה של מוכרה-פיס מגיעה, כאשר יצבא של מדינת ישראל, שמסתגנים מצ"ריים מעבר לגבול המצ"י מדריכים את מנוחתם של אזרחיה, עובר את הגבול המצרי ופוזח במסע מלחמת"ני למדבר סיני, מוכרה-פיס, ש"בי נתיים פסק להיות מוכר-פיס, מצ"טרף לצבא המתקדם; וכאן, במע"ר, רכה, חוזרים הגילויים, שנתגלו למוכרה-פיס במחנות-ההשמדה, אלא שנשנתו כיוונתה, במחנות-ההשמ"דה גילה מוכרה-פיס את אלוהים מתוך הסתכלות ביהודים המשומדים ומבמשיהם; ואילו כאן, במדבר סיני, מגלים החיילים היהודים המת"קדמים את אלוהים מתוך הסת"ר לוח במוכר-פיס ובמעשיו, במע

רכה המכרעת מתייצב מוכרה-פיס לפני פלוגה יוצאת לקרב, עטוף בטלית ועטור בתפילין, ומברך את היוצאים; וברכה זו שלו, שיש בה משום חידוש הפולחן של הכהן המשוה בתקופת הכיבושים הקדמ"נים של העם היהודי, לא רק מע"דת את החיילים ומפקדיהם, א"גם מקרבת את אלוהים לבנותיהם, נוסף לכך מגלה מוכרה-פיס במע"ר רכה גבורה אישית רבה, וגבורתו זו של מוכרה-פיס, שהוא כבר בן המשים וכוחו הגופני אינו אתו, משמשת הוכחה לכוחה של האמונה הדתית, ונוסף על כך משמשת, ל"הקרבה האישית, שמגלה י"כר"הפיס בכדי להציל ממות טיט"של האויב שמטוסר הופל, אות ומותם לכך, שהאמונה הדתית צ"ר רוח בכנפיה גם בשורת-גאולה אר"גיברסאליה, וכאשר צבא ישראל המנצח נסוג ממדבר סיני, קושך כמובן מוכרה-פיס את הנסיגה ה"זאת במעמד הקדמון של ה"סיני, שבו ניתנה התורה לישראל באמ"יצעותו של משה רבנו, ונואם פני החיילים, שמתייחסים לדבריו כאל נבואה אלוהית; נאום ארוך, נאום זה מתמצה לבסוף בקביעתו: ירים, שלפיה אין כל חשיבות לנסיגתו של צבא ישראל מסיני; העיקר, שהסיני יכבוש איתנו, כבשניה, על-ימנת שנהיה נכבשים ע"י עמד הר סיני, את החולות; נצטרך אולי לעזוב, אבל את סיני לא נעזוב, הוא יבוא אתנו, ללבנו, הביתה" (52).

הנוסחה המוכנת מראש, ש"עוגת לאמנות שבכתיבת סיפור ומתבססת על נאומים, מתבלטת איפוא כאן במלוא שקיפותה הפור"לציסטית.

קודה אחרונה זו היא גם נקודת-השיא של הנוסחה כולה, המלחמה במדבר סיני נסתיימה ואף מוכר-פיס, לאחר שמילא תפקיד מינהלי בכיר באחד מאזורי הכיבוש, חוזר לירושלים, סיום המלחמה הוא גם סיום לבטוי החריים, אולם עדיין איננו מהווה סוף-ספוק להדחפתו תיו הרוחניות, הוא התחנך ומס"בות בלתי-ברורות גם נתעשו; אר"לם הוא עדיין מחפש מסקנות נו"שיות ללקח, שאותו למד מן ה"מחמה בסיני, "אין זו מערכה מקריה; יש לה מניע עילאי-סמוי, היא אינה צבאי-טכני-מדינית; היא דתית, יש בה גממה רוחנית" (508). ה"דרה מילולית זו, שנוספה ע"י נוסחה ואיננה מתבססת, כמובן, על נימוקים שבתיאור ספרותי - מד"ריכה מעשה ואילך את גונחות של מוכרה-פיס, שהכרת יעדו ממלאת את לבו, אלא שהוא מבקש לדעת מהו בדיוק יעד זה.

יגעת ומצאת - תאמין; ואמנם לאחד חיפשים ממושכים, מתחזר גם למוכרה-פיס מהו היעד האישי שלו, שהוא גם יעודי של עם יש"ר לא "קראתי, שאני עם הרוח ולא עם הטכניקה", ועל כן "עלינו לבוא ולהדש, לעדש את הטכניקה, ליהוד אותה, להשפיע עליה נבואה, חזון, הנבואה מתגלמת בטכניקה, היבואה קודמים - אף הטכניקה חייבת להתקדש" (646). מוכרה-פיס, ש"תאבותם של רופאים בלקוד"ר

לרשותו עומדים עכשיו אמצעים כספיים גדולים, מקים איפוא מכוון מיוחד, סודי ביותר, שהוכנס אליו מכונות גדולות וכן נמצאת בו מעבדה משוכללת; ומכון זה עד להמצא, מין כלי רגיש בעל קר"ניים, המגלה כלי משחית ומפוררן תוך כדי הגילוי בכל מקום שהוא, אין נסתר מפניו בכל זיקום, הכלי, כלי השלום, יוכל איפוא להפסיק פעולתם של כל כלי-המלחמה בים וביבשה ובאוויר ומעבר לו, בחלל החיצון, בכל מצב - עד לסוף כל הדורות" (649). השלום הנצחי שהנביא ישעיהו ראה אותו בחזון, מתגשם איפוא ע"י יהודי, שגילה את אלוהים במחנות-ההשמדה ה"היסטוריים וגילה את היעד האלוהי במלחמת-סיני של צה"ל, אמנם ישעיהו סבר, שיעוד זה יתגשם ע"י נהירתם של הגויים כולם אל כרת-המקדש בבירושלים, ואילו מר"כרה-פיס של קדרי סובר להגשים אתיו לא באמצעותיו של בית-המקדש, אלא באמצעותו של בית-הכרשת.

את הרושם הקשה, מ-שאירים בנו ב.מי יתן בוקר" הדיבורים, בא לרכך ריבוי של דמויות, שלכל אחת מהן שללא-אירועים משלה, לי עזרתה של הנוסחה נחלצת איפוא התסבוכת, שמפגיחה את איהבתי"רות שלה ככוח נגדי לבהירות ה"נוסחה, אלא שלמרב, הצער דור"קה, סמכותה זו מפותטת לחלוטין את מהימנותה של הנוסחה; כי היא מוכיחה בעליל את המלאכותיות של העלילה כולה.

שה גנול לפנינו עברו של מוכרה-פיס, איננה שיגרת-לב"מוכרה-פיס חלה וביקר אצל רופ"אה, ששלחה אותו, מצדה היא, ל"ביקר אצל פסיכואנליטיקנית (אי כפי שקדרי קורא לה: נפשאית), נפשאית זו מדובבת בשמונה-עשרה שיחות את מוכרה-פיס, שמעלה לפניו, לא דווקא בסדר הכרונולר"גי של האירועים ולא דווקא את האמת כולה, פרקים-פרקים מחייו הפגישות המתמידות של מוכר-פיס עם הרופאה מצד אחד ועם הנפשאית מצד שני - היו צריכות איפוא לפתוח את המנועול "עול" והמסתורי, שנתלה על הביוגראפיה של מוכרה-פיס, אלא שלמעול זה העניק קדרו, כאמור, שני מפתחות: אחד בידיה של הרופאה ואחד ב"ידיה של הנפשאית, שתיהן מספ"לות במנועול בעת ובעונה אחת; וכפל-טיפול זה הוא-הוא שמשחה ללא-צורך את סתירתו של המנ"עול, שאריך את הסיפור כולו וגורם לתורות מיותרות לחלוטין. ההתמש"כות והחזרות נוספות כמובן מן האירועים את המתח הטבעי שלהם; והענין, שבתחילת הסיפור עדיין גילה אותו הקורא, פג, כיוון שכך - מ"ס קדרי את נקודת-ההכובד מן הקורא אל הגבורים עצמם; י"ב מקום שהקורא יגלה עניין במוכר-פיס - מתחילת לגלות בו עני"ין, ובצורה מפורטת למדי, הריפאה והנפשאית, וזהו כמובן עניין על רקע נשי מובהק, כלומר, אהבה, התאבותם של רופאים בלקוד"ר

תיהם היא דבר, שיכול להיות שכיח למדי; אלא שברוך-כלל לכל אהבה יש גם החסר שלה. מה שראה כפגום בעלילה הכללית של "מי יתן בוקר" היא איפוא לא האהבה שלעצמה, אלא חוסר כל הסבר תיאורי מתקבל על הדעת לאהבה, אין כאן לאהבה זו כל נתונים, רגשיים או אחריים, שית"כססו על המתואר בסיפור, וכיוון שכך - הריה" מלאכותית, עובדה, שלתוך פעול זה של אהבה נק"לעות לא רק הרופאה והנפשאית, אלא עוד אשה שלישית, דווקה אשת-ראש בהמית, עדיין איננה מגלה לפנינו את הנתונים החסרים, אלא, להפך מגבירה את תמיכתה.

אין דבר ב.מי יתן בוקר", שיהפוך את המעגל הרומאנטי של שלוש נשים מסביב למוכרה-פיס אחד ל"עובדה סבירה, אין דבר, שיש"ח את עינינו לראות אין, במה מדוע מצודד מוכרה-פיס את לבותיהן, לעומת זאת נגררים אנו ביחד עם שלש הנשים הללו לסבכים של ביוגראפיות אישיות, שבאמצען עומ"דים גברים ובני-משפחה, ואין אנו יודעים על שום מה ניטל עלינו להכנס לתוך הסבכים האלה ולפ"עמים אין לנו אפילו כל מורה"דרך, שיתיר סבכים בלתי-ניתנים להדירה, ואנו שוקעים בסבך ובלי בנו תפילה לאלוהים: תצליח דרכו של מוכרה-פיס, ינותק משתי שים ויחזר אל השלישית ובלבד שנצא מן הסבך, ואנו גם מוכנים בחוס"ר סבלנות וצאינ בריתה, להשלים עם הנוסחה מחפשת-אלוהים ובלבד שיבוא קץ לסיפור כולו.

ברצון טוב אמנם אפשר לנו לה"כיך גם בריבוי הזה של סבכים וסיבוכים מלאכת-מחשבת: הן לא לשוא נשתבחנו בשנים האחרונות בחיפוש סמלים בכל טור וטור ש"בכל יצירה ספרותית, סוף-סוף הן אין גבור או גבורה ב.מי יתן בר"קר", שייקרא בשם-העצם הפרטי שלו, כולם נקבעים רק על כך ש"מקצועם או קירבת-משפחהם, כך יש לנו, למשל, מוכר-פיס ורופאה ואחות הרופאה ואביה של הרופאה ונפשאית ובעלה המת של הנפשאית ונפשאית המורה של הנפשאית וה"מורה של בן הנפשאית; אולם לא נרמו בכל מקום שהוא ב.מי יתן בוקר", שאלה נקראו, ש בשמית פרטיים משלהם, הבלעה זאת של השמות הפרטיים צריכה כמובן ל"העיד על כך, שלא סתם אנשים פרטיים לפנינו, אלא אנשים, שכל אחד מהם מגלם תופעה, עלינו ל"שוט איפוא בספר להפחש חיפוש מקודקד מהי התופעה, שמגולמת בכל אחת מן הדמויות, כל רבע מיליון המלים, שלפי אומדן מכיל בתוכו "מי יתן בוקר", לא נצבר איפוא לשם עיצוב דמויות, אלא לשם גילום סמלים, לא רומאן, אלא תשב"ץ.

יתכן, שאמנם לכך נתכוון קדרי באמת; יתכן, שבאחד המקומות ב"מי יתן בוקר" הוא אפילו רימז לנו על כך במפורש ואפילו נתלה

באילן גדול, מוכרה-פיס, שתור"מפלחמת סיני לביתו בירושלים, שהיה נעול כל הזמן, נוכח, שאבד לו מפתח דירתו, אותה שעה עולה היה"ו בדעתו, ש"ביתו נעול לפניו, אינו מקבל שיבתו, הסומה החזרה" ורוחו מדכדכת עליו: "איבד מפתח ביתו, משמעות עמוקה, מדועי הלא לא היום אבד לו, האבדון הוא שריד התקופה הקודמת, תקופה זו היא תקופת הפריצה" (610). ימוכר הפיס מומין מסגר, שפרץ את הדלת ומבטיח לו לבוא אח"כ ב"ערב ולהתקין מנעול חדש, אלא ש"המסגר אינו בא בערב והתקנת ה"מנעול נדחת למחר.

נושא זה של מפתח שאבד וש"מסגר מתקן אותו למחרתו - נמ"צא כידוע ב.מארח נטה ללון" של עגנון; על כך מובן לנו כל כך הרמו של קדרי, מפתח ומסגר ב"מארח נטה ללון" ומפתח ומסגר המפתח והמסגר אלא סמל - גם כן אין הם אלא סמל, ולא לה, שאינם נרמזים, אפילו מוסיף קדרי ואומר במפורש: "משמעות עמוקה". המפתח והמסגר אלא סמל - גם כן אף הם אלא סמל, ולא לה, שאינם נרמזים, אפילו מוסיף קדרי ואומר במפורש: "משמעות עמוקה". המפתח והמסגר אלא סמל - גם כן אף הם אלא סמל, ולא לה, שאינם נרמזים, אפילו מוסיף קדרי ואומר במפורש: "משמעות עמוקה". המפתח והמסגר אלא סמל - גם כן אף הם אלא סמל, ולא לה, שאינם נרמזים, אפילו מוסיף קדרי ואומר במפורש: "משמעות עמוקה".

אך מהימנותו הסיפורית של "מי יתן בוקר" מעורערת היא עד כדי כך, שבכוחו היא היא אין הספר יכול להדביק כל תו של מהימנות על הסמלים, שהסופר נתכוון להם, כל הרצפה לקבוע את ערכו של שבו - צריך איפוא להשלים עם המחשבה שקביעותיו, גם אם הן תאומות את כוונותיו של כותב"הספר, אינן נמנות עם קביעות הדברים הספרותיות, גם הסמלים משמשים איפוא כאן את הנוסחה בלבד ולא את רמתו האמנותית של הסיפור.